

Прикраси раннього середньовіччя із зібрання Херсонського обласного краєзнавчого музею: вкрадена спадщина

Ярослав Володарець-Урбанович

Кандидат історичних наук, науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Володимира Івасюка 12, Київ, 04210, Україн, асистент кафедри археології та музеєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська 60, Київ, 01033, Україна, ORCID: 0000-0003-1560-3608, e-mail: volodargrad@ukr.net, volodarets_urbanovych@iananu.org.ua.

У статті розглянуто знахідки раннього середньовіччя з експозиції та фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею, які були викрадені в листопаді 2022 р. під час пограбування установи окупантами. Метою дослідження є зібрання максимально повної інформації про ті артефакти, дані про які частково чи повністю можуть бути втрачені.

Ключові слова: Херсонський обласний краєзнавчий музей, раннє середньовіччя, слов'яни, кочовики, прикраси.

Вступ

У фондах та експозиції Херсонського обласного краєзнавчого музею зберігалася серія прикрас епохи раннього середньовіччя, які в різні роки надійшли до музейного зібрання. Автор мав можливість ознайомитися з цими знахідками під час роботи в музеї в листопаді 2018 та 2019 рр. Частина з них була опублікована невдовзі після дослідження. Планувалося подальше вивчення колекції, оскільки деякі артефакти потребували реставрації та уточнення конструктивних та орнаментальних особливостей.

Однак у 2020 р. пандемія COVID-2019 суттєво обмежила можливість доступу до музею. Подальша робота була остаточно перервана 24 лютого 2022 р., коли розпочалося повномасштабне вторгнення військ РФ, зокрема — з окупацією міста Херсон. У листопаді 2022 р. під час пограбування музею російськими окупантами низку цінних предметів, в тому числі прикраси раннього середньовіччя, було вивезено в невідомому напрямку. Їх подальша доля

залишається невідома (Мусійко 2023). Тож вкрай актуальним є необхідність публікації викрадених знахідок (див.: Дзнеладзе 2024; Сікоза, Дзнеладзе, Симоненко 2025).

Аналіз знахідок

Більшість прикрас, розглянутих у цій публікації, досить довгий час не були опубліковані і залишалися маловідомими або невідомими для широкої академічної спільноти.

Усі артефакти можна поділити на чотири групи відповідно до їх етнокультурної належності та загального хронологічного діапазону. Загалом зібрано дані про 39 знахідок, що походять із шести пам'яток (рис. 1).

Першу групу представляє антропоморфна підвіска чорноморсько-кавказького кола, датована IV–VII ст., виявлена на території «Олешківських (Нижньодніпровських) пісків» на лівому березі Дніпра. Знахідка надійшла до Губернської вченої архівної комісії у 1900 чи 1905 р.,

Рис. 1. Карта поширення пам'яток, опублікованих у статті. Умовні позначення: I — I група; II — II група; III — III група; IV — IV група. Пам'ятки: 1 — Олешківські піски; 2 — Новоолексіївка; 3 — Новочорномор'я; 4 — Каланчак; 5 — Геройське; 6 — Праві Солонці

Fig. 1. A distribution map of archaeological sites published in the article. Legend: I — group I; II — group II; III — group III; IV — group IV. Sites: 1 — Oleshkovsky Pisky, 2 — Novooleksiivka; 3 — Novochoornomor'ia; 4 — Kalanchak; 5 — Heroiske; 6 — Pravi Solontsi.

а згодом була передана до музею, імовірно, за сприяння В. І. Гошкевича — засновника та фундатора музею. Публікація виробу з'явилася у 2020 р. (Володарець-Урбанович Ганощенко 2020).

Підвіска являє собою стилізовану фігурку людини з вушком для підвішування на зворотному боці. Голова краплеподібної форми, з головним убором, що відокремлений від обличчя двома врізними паралельними лініями. На обличчі спрощено показано виступ носа та заглиблення в місцях очей і рота. Фігурка має тонку шию, прямокутні плечі, витягнуті руки з виділеними кистями, позначеними насічками, прямий тулуб і стилізовані ноги, зігнуті в колінах із розвернутими в протилежні боки стопами. Руки з'єднані з ногами на рівні колін. Між ногами розташована третя центральна нога (гіперболізований фалос), яка дугоподібно виступами з'єднана із стопами бокових ніг. На плечах присутні врізні лінії, ймовірно, сліди пошкоджень. Кисті оздоблені перпендикулярними врізними лініями. Обидві бокові ноги мають тріщини. Підвіска цільнолита, виготовлена з бронзи, імовірно за восковою моделлю у глиняній формочці.

Розміри: висота — 6,0 см, ширина голівки — 1,2 см, ширина в плечах — 2,0 см, ширина в районі кистей рук — 2,4 см, ширина в районі стоп — 2,4 см, товщина — 0,2 см, з петлею — 0,8 см, діаметр отвору в петлі — 0,2 см. Інвентарний номер (далі — ІН) — ХЕМ-а-4211, КП-25323 (рис. 2; 3).

Фігурка належить до чорноморсько-кавказьких виробів IV–VII ст. (Гавритухин 2004, с. 210) — тип 1 за В. Б. Ковалевською чи тип 1 за Д. Б. Шеловим: невеликі бронзові чи срібні односторонні фігурки із середньою висотою 4,5+0,19 см, шириною 1,8+0,1 см. Зображення оголене, чоловіче, фалічне. Голова — округла чи в конічному головному уборі; риси обличчя відсутні або схематичні. Плечі прямі, тулуб прямокутний, витягнутий. Руки і ноги, як правило, повторюють однакову лінію, ступні часто

виділені. Вушко для підвішування зазвичай розташоване на зворотному боці (Ковалевская 1983, с. 44–45, рис. 1: 1–4; Шелов 1984, с. 242).

Рис. 2. Антропоморфна підвіска з петлею із звороту із Олешківських пісків. Фото.

Fig. 2. Anthropomorphic pendant with a loop on the reverse side from Oleshkivski Piski. Photo.

Усі подібні вироби мають індивідуальні риси. Аналогії відомі з пам'яток Північного Кавказу, Криму та на узбережжі Азовського моря. Їх поява пов'язується з сармато-аланським чи ала-но-болгарським середовищем. Проте точне датування залишається складним, оскільки ці знахідки вкрай рідко трапляються у комплексах.

Другу групу становлять знахідки деталей ремінних прикрас «геральдичного» стилю, датовані другою половиною VI–VII ст. Вони походять із трьох пунктів: Новоолексіївка, Ново-чорномор'я та Каланчак. Загалом відомо

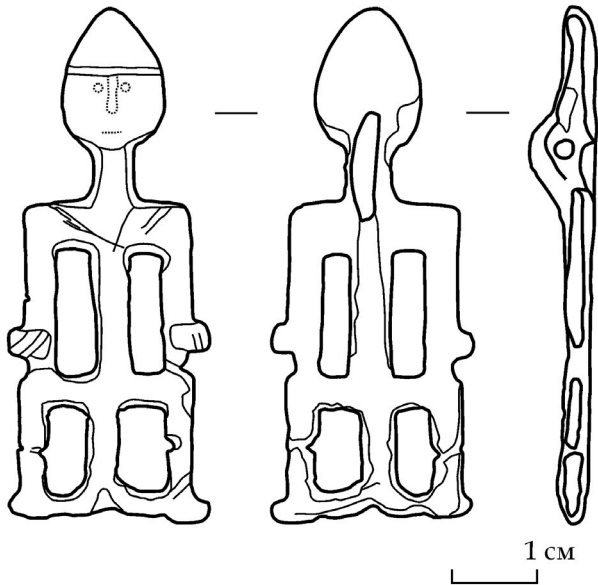

Рис. 3. Антропоморфна підвіска з петлею із звороту із Олешківських пісків.

Fig. 3. Anthropomorphic pendant with a loop on the reverse side from Oleshkivski Piski.

16 знахідок, що надійшли до фондів музею завдяки археологічним дослідженням, проведеним І. Д. Ратнером. Частину інформації щодо складу комплексів та їх особливості вдалося отримати лише в 2024 р. завдяки Д. М. Сікозі та О. В. Комару. Усі знахідки були опубліковані у 2025 р. (Володарець-Урбанович 2025).

с. Новоолексіївка, Генічинський район

Знахідки мають випадковий характер: у 1972 р. під час земляних робіт на кургані були виявлені окремі предмети. У 2019 р. вдалося опрацювати одну з них — Т-подібну бляшку. В 2024 р. було з'ясовано, що разом із бляшкою знайдено також уламок залізного меча. Імовірно, саме про цю знахідку згадує І. Д. Ратнер у своєму зводі (Ратнер 1984, с. 72).

Пласка Т-подібна бляшка, що має 8-подібну Т-подібну частину, із отворами, з гострим виступом посередині та геральдичним щитком квадратної форми. На щитку симетрично розташовані два маленьких отвори. На зворотному боці щитка збережено три шпеньки, одна із яких має залишки заклепки. Виріб був

розламаний на дві частини і реставрований. На лицьовій стороні Т-подібної частини та на одному з кутків щитка є сліди браку виробництва.

Розміри: загальна довжина — 5,3 см, ширина Т-подібної частини — 3,3 см, ширина щитка — 2,4 см, товщина — 0,2 см, товщина з шпеньками — 0,6 см, товщина закраїни — 0,1 см. ІН — ХЕМ-а-1, КП-35614 (рис. 4).

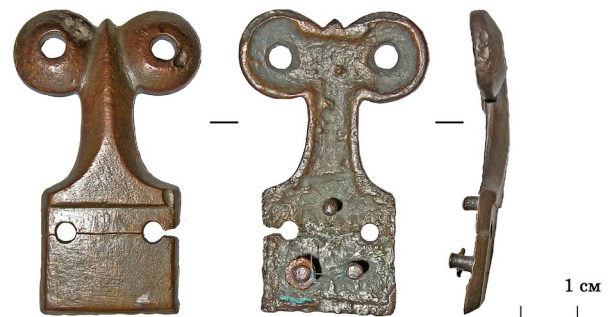

Рис. 4. Т-подібна бляшка із Новоолексіївки.

Fig. 4. A T-shaped belt mount from Novooleksiivka.

Знахідка належить до групи Б, типу 1, варіанту 1г, за І. О. Гавритухінім (Гавритухин 1996а, с. 26). Аналогії представлені на пам'ятках Передкавказзя та кочівницьких комплексів Сивашівського культурного кола.

с. Новочорномор'я, Скадовський райо.

Могильник почала досліджувати експедиція під керівництвом П. М. Шульца. Згодом, у 1961 р. пам'ятку досліджував І. Д. Ратнер (Костенко 2019, с. 46), однак звіт не було здано. У низці публікацій могильник згадується, але без чіткого вказання, які саме знахідки з нього походять. Крім топоніму, пам'ятка фігурує під назвою «Лисячі Могили» (Ратнер 1984, с. 46; Рашев 2000, с. 23). В експозиції музею було представлено матеріали з одного поховання.

Поховання 1. Небіжчик був у випростаному положенні, головою на схід із невеликим відхиленням на північ, руки паралельно тулубу. Північно-західніше ніг покійника зафіксовано

скупчення кісток тварини (можливо — залишки коня або його опудала).

Основна частина інвентарю знаходилася безпосередньо на кістках або поруч з тілом. Зліва від черепа — золота скронева підвіска (рис. 5). На лівій частині тазу — уламок мідної пластини. Трохи південніше — бронзова пряжка (рис. 6: 1) і фрагмент залізного предмета. На правій нозі, трохи вище щиколотки — ще одна бронзова пряжка (рис. 6: 2). На лівій щиколотці — три квадратні бляшки, розташовані вертикальним рядом (рис. 6: 4—6). Остання пряжка (рис. 6: 3) знаходилася на захід від талі, поблизу решток тварини.

Два предмета (уламок мідної пластини та фрагмент залізного предмета) не були досліджені автором.

1. Золота підвіска калачикоподібна, порожниста, майже кругла в абрисі, із незізнаними

Рис. 5. Золота скронева підвіска із поховання 1 1961 р. із Новочорномор'я (зібрання Музею Скарбниці Національного музею історії України). Без масштабу.

Fig. 5. A gold temple pendant from the burial no. 1, 1961, from Novochornomoria (Treasury of the National Museum of the History of Ukraine). Without scale.

Рис. 6. Знахідки ремінних оздоб «геральдичного» стилю із Новочорномор'я. 1–3 — пряжки; 4–6 — квадратні бляшки.

Fig. 6. Finds of strap adornments of "Heraldic" style from Novochornomoria. 1–3 — buckles; 4–6 — square-shaped belt mounts.

кінцями. Поверхня з обох боків оздоблена чотирма щільно прилягаючими рядками зерні. З внутрішнього боку два рядки змикаються, утворюючи півмісяцеподібний візерунок. Ззовні між рядками вставлені окремі кульки зерні. Діаметр виробу 2,9 см (рис. 5).

Виріб зберігається у Музеї Скарбниці Національного музею історії України (Київ) і неодноразово публікувався (Ратнер 1984, рис. 5: 10; Ратнер, Костюк 1989, с. 79; Комар 2006, рис. 24: 13; 2013, с. 681; Засецкая и др. 2007, с. 12–18; Казанский 2020).

2. В-подібна бронзова пряжка. Відлита разом із овальним геральдичним щитком. Рамка скруглена, із виїмкою для язичка. Язичок профільований, із виступом у нижній частині. На звороті щитка — шпенька із розклепаною голівкою.

Розміри: довжина — 2,9 см, ширина щитка — 1,4 см, ширина рамки — 2,2 см, товщина щитка — 0,2 см, товщина із шпенькою — 0,6 см, товщина рамки — 0,4 см, товщина закраїни — 0,1 см, товщина закраїни рамки — 0,2 см. ІН — ХВ-1550 (рис. 6: 1).

Належить до відділу V (В-подібних), типу 5, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 1979, с. 40, табл. XVIII: 28). Аналогії широко представлені знахідками із кочівницьких поховань та на ранньосередньовічних могильниках Криму.

3. В-подібна бронзова пряжка. Відлита разом із овальним геральдичним щитком. В місці накладання язичка, рамка скруглена. Язичок профільований. Із зовнішнього боку у рамці для фіксації язичка зроблено виїмку. Щиток має два невеликих симетричних отвори. На щитку із зворотного боку є дві шпеньки, одна з яких сильно обламана.

Розміри: довжина — 2,9 см, ширина рамки — 2,3 см, ширина щитка — 1,4 см, товщина щитка — 0,3 см, товщина із шпенькою — 0,6 см,

товщина рамки — 0,5 см, діаметр отворів на щитку — 0,3 см, товщина закраїни — 0,1 см, товщина закраїни рамки — 0,3 см. ІН — ВХ-1554 (рис. 6: 2).

Імовірно, дана знахідка як і попередня належить до того ж кола. Хоч і відрізняється від попередньої наявністю круглих отворів на щитку. Однак з такою системою орнаментативної не вдалося відшукати аналогічних виробів. Імовірно, вона парна до першої знахідки або використовувалася як оздоба взуття.

4. В-подібна бронзова пряжка. Відлита разом із видовженим геральдичним щитком, з боковими вирізами. В місці накладання язичка, рамка скруглена. На щитку є відповідний напівкруглий отвір, для кріплення шпенька. Язичок профільований, обламаний у місці кріплення до щитка. Із зовнішнього боку у рамці для фіксації язичка зроблено виїмку. Із зворотного боку є дві шпеньки: одна майже не зберіглася; друга — вставлена в щиток із наскрізного отвору.

Розміри: довжина — 3,4 см, ширина рамки — 2,1 см, найбільша ширина щитка — 1,6 см, товщина щитка — 0,1 см, товщина рамки — 0,4 см, товщина із шпенькою — 0,7 см, товщина закраїни рамки — 0,2 см. ІН — ВХ-1549 (рис. 6: 3).

Пряжка належить до типу II, варіанту 4—3, за О. І. Айбабіним (Айбабин 1990, с. 39), до В-подібних пряжок, «Волжська» серія, за І. О. Гавритухіним (Гавритухин 1999, с. 186), типу Т. В. І. 4, за М. Даскаловим (Даскалов 2012, обр. 55: 17, 18) чи групи С, типу VIIa, за Л. А. Трайковою (Трайкова 2017, с. 85–87). Поширенні такі застібки від Поволжя до Подунав'я.

5. Квадратні бляшки-накладки із чотирма отворами по центру кожної сторони, оздоблені врізними лініями. На одному із виробів перемичка між двома отворами

обламана. Із звороту — шпеньки із залишками заклепок. ІН — ВХ-1551, ВХ-1552, ВХ-1553.

Усього три вироби (рис. 6: 4–6).

ВХ-1551: $1,4 \times 1,4$ см, товщина — 0,4 см, товщина закраїни — 0,3 см.

ВХ-1552: $1,5 \times 1,4$ см, товщина — 0,4 см, товщина закраїни — 0,2 см.

ВХ-1553: $1,5 \times 1,5$ см, товщина — 0,4 см, товщина закраїни — 0,2 см.

Належать до відділу 4, типу 1, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 147, 330, табл. 5). На сьогоднішній день відомо лише кілька аналогічних бляшок.

с. Каланчак, Скадовський район.

Частина прикрас потрапила до музею як випадкові знахідки в 1968 р., інші — виявлені тоді ж під час археологічних обстежень І. Д. Ратнера. Однак звіту про ці дослідження не вдалося знайти. Можливо, знахідки походять із двох поховань. Але розділити знахідки за комплексами на підставі наявної музейної документації неможливо.

Датування ремінних деталей із Каланчака з орнаментами із зерні (№ 3 та 4) можна звузити до другої половини VII ст. Такі вироби за О. І. Айбабіним включені до поясів IV типу, які набувають поширення у кочовиків якраз в цей час (Айбабин 1990, с. 57). Крім того, слід наголосити на близькості цих виробів до знахідок із Роздольного (Портове), уроч. Сари-Булат (Скиба 2016, рис. 72: В; Скиба, Хардаєв 2017, рис. 8: 1–3; 10: 1–3; 12) та колекції А. Л. Бертє-Делларда (Айбабин 1990, рис. 52: 2). Можливо, всі ці знахідки являють собою продукцію однієї майстерні. Прикраси (2–4) із вставками напівдорогоцінного каміння та інкрустовані зерню може вказувати на приналежність власника даних оздоб до певних еліт кочового суспільства.

1. Прямокутнорамочна бронзова пряжка. Відлита разом із геральдичним щитком підтрикутної форми, грані на кутах рамки не дуже чіткі. В місці накладання язичка, який не зберігся, рамка скруглена. На щитку є відповідний напівкруглий отвір. Щиток має два невеликих вирізи з боків. Із зовнішнього боку у рамці для фіксації язичка зроблено виїмку. Із зворотного боку є дві шпеньки для кріплення.

Розміри: довжина — 2,6 см, ширина рамки — 2,0 см, ширина щитка — 1,3 см, товщина щитка — 0,1 см, товщина із шпеньками — 0,3 см, товщина рамки — 0,3 см, товщина закраїни щитка — 0,1 см, товщина закраїни рамки — 0,2 см. ІН — ХЕМ-а-2968, КП-26262 (рис. 7: 1).

Знахідка належить до типу пряжок із трапецієподібною чи прямокутною рамкою, типу I (суцільнолиті), варіанту 7, за О. І. Айбабіним (Айбабин 1990, с. 49) чи типу «шарнірних трьохчастних пряжок з овальною, В-подібною прямокутною в перетині чи сегментованою рамкою» кола малих візантійських пряжок, варіанту 7, виділених О. І. Айбабіним за матеріалами могильника Скелястого (Веймарн, Айбабин 1993, с. 174). Також дана знахідка належить до типу ПС6, варіанту 1, за А. В. Скибою (Скиба 2016, с. 34), типу Т.В.І.4, за М. Даскаловим (Даскалов 2012, с. 36) чи групи С, типу VIII а, за Л. А. Трайковою (Трайкова 2017, с. 85–86, табл. 74: 705, 708, 709).

Подібного роду застібки широко представлені на пам'ятках кочовиків, слов'ян на півдні Східної Європи та ранньосередньовічних могильників Криму.

2. В-подібна лита рамка бронзової пряжки із чіткими гранями. Язичок профільований, в основі є квадратне гніздо із вставкою (червоного каменю — гранату чи скла). Отвір для просовування ремня підпрямокутний.

Розміри: довжина — 2,7 см, ширина — 4,4 см, найбільша товщина рамки — 0,9 см. Довжина язичка — 3,0 см, ширина — 0,6 см, розміри вставки 0,6 × 0,7 см, товщина закраїнки — 0,7 см. ІН — ХЕМ-а-2967, КП-26261 (рис. 7: 2).

Застібка належить до В-подібних пряжок, відділу V, типу 1, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 1979, с. 40), типу ПА, за А. В. Скибою (Скиба 2016, рис. 56: 6) чи типу А.IV.2, за М. Даскаловим (Даскалов 2012, обр. 54: 19–23). Подібного роду знахідки не надто поширені, але все ж трапляються на пам'ятках півдня Східної Європи.

3. Т-подібна бронзова лита бляшка-накладка на ремінь із платівкою п'ятикутної форми

із заокругленими кутами. Щиток на кінці має кулеподібний виступ. Центральна частина поля «геральдичного» щитка прикрашена золотим щитком у вигляді U-подібного гнізда із перегородчастою інкрустацією. По периметру оздоблено зерню, по центру розташована вставка червоного каменю (гранату?) чи скла. На внутрішній стороні, вище U-подібного отвору, є залишки від шпеньки.

Розміри: довжина — 2,9 см, ширина Т-подібної частини — 2,0 см, ширина щитка — 1,5 см, ширина перекладки — 0,4 см, розміри вставки 1,0 × 1,1 см. ІН — ХЕМ-а-2970, КП-26264 (рис. 7: 3).

Рис. 7. Знахідки ремінних оздоб «геральдичного» стилю із Каланчака. 1, 2 — пряжки; 3 — Т-подібна бляшка; 4, 5 — щито-подібні бляшки.

Fig. 7. Finds of strap adornments of "Heraldic" style from Kalanchak. 1, 2 — buckles; 3 — a T-shaped belt mount; 4, 5 — shield-shaped belt mounts.

Знахідка належить до Т-подібних накладок, групи А, за І. О. Гавритухіним (Гавритухин 1996а, с. 26), тип (Е) ІА, варіант 1, за А. В. Скибою (Скиба 2016, с. 37, рис. 47: 1–3, 10), тип А. П.2, за М. Даскаловим (Даскалов 2012, с. 91, обр. 81: 6–11) чи група В, тип XV за Л. А. Трайковою (Трайкова 2017, с. 133, табл. 129: 1544–1556). Хоча в цих розробках зазначені вироби без інкрустації, але знахідка із Каланчака відповідає цим типам за загальними обрисами. Найближчі аналогії походять із кількох пунктів в Криму.

4. Бронзова щитоподібна накладка з аркоподібним вирізом та гострим килеподібним виступом. Центральна частина поля «геральдичного» щитка прикрашена золотим щитком у вигляді U-подібного гнізда із перегородчастою інкрустацією. По периметру оздоблено зерню, по центру розташовані три вставки для каменю (гранату?) чи скла. Зберіглася лише одна. Із зворотного боку по кутах розташовувалися шпеньки, одна не збереглася, але є сліди кріплення. По центру U-подібного гнізда із зворотного боку є отвір, можливо, також від шпеньки.

Розміри 2,1 × 2,0 см, ширина по верхньому краю — 2,3 см, товщина — 0,3 см, товщина із шпеньками — 0,4 см, товщина закраїни — 0,1 см. ІН — ХЕМ-а-2969, КП-26263 (рис. 7: 4).

За загальними обрисами дана накладка належить до відділу 10, підвідділу 3, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 152, рис. XIII: 17). Найближчі аналогії походять із Роздольного (Портове), уроч. Сари-Булат в Криму (Скиба 2016, рис. 72: В; Скиба, Хардаєв 2017, рис. 8: 1–3; 10: 1–3; 12).

5. Бронзова щитоподібна накладка із килеподібним виступом. На верхньому, трохи обламаному, краю нанесено дві врізні лінії. Із зворотної сторони є залишки від кріплення шпеньки.

Розміри: довжина — 2,6 см, ширина — 3,1 см, товщина — 0,3 см, товщина закраїни — 0,2 см, залишки шпеньки — 0,1 см. ІН — ХЕМ-а-2971, КП-26265 (рис. 7: 5).

Дана знахідка належить до відділу 10, підвідділу 2, типу 1, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 152, рис. XIII: 14). Аналогії широко представлені на пам'ятках раннього середньовіччя півдня Східної Європи.

Слід зазначити, що у фондах Херсонського обласного краєзнавчого музею зберігалася ще низка речей із цього ж пункту: фрагмент порожнистого наконечника ремня (ІН — ХЕМ-а-2973), уламок Т-подібної накладки (?) (ІН — ХЕМ-а-2972), горизонтально-симетрична накладка (ІН — ХЕМ-а-2974) та язичок пряжки (ІН — ХЕМ-а-2975). Однак, ці знахідки потребували реставраційних робіт і на момент листопада 2019 р. їх повноцінне опрацювання було неможливе. Тому було прийнято рішення, що продовження опрацювання буде здійснене лише після реставрації. Однак, цьому не судилося здійснитися. На скільки відомо автору, реставрація цих знахідок була завершена, але їх доля невідома.

Всі опубліковані деталі ремінних оздоб цієї групи знаходять аналогії серед матеріалів раннього середньовіччя, а саме — так званого «геральдичного» культурно-хронологічного горизонту (530/570 — 670/700 рр.) (Гавритухин 1996b, с. 95; 2001; Даскалов 2012, с. 25; Скиба 2016, с. 75–83). І пов'язані ці знахідки із кочівницьким об'єднанням у Північному Причорномор'ї. Слід відзначити, що на теренах низов'я Дніпра представлена велика кількість поховань кочовиків (Комар 2006, рис. 1). То ж дані із цих трьох пунктів доповнюють інформацію про матеріальну культуру кочовиків в даному регіоні.

Третя група — представлена ранньовізантійською суцільнолитою пряжкою типу «Сиракузи» із с. Геройське. Ця знахідка також потрапила до зібрання установи завдяки І. Д. Ратнеру.

Знахідка була опублікована автором у 2024 р. (Володарець-Урбанович 2024).

Як було зазначено в музейній документації, знахідка була виявлена весною 1972 р. учнями школи № 30 м. Херсон на лівому березі р. Дніпро, поблизу с. Геройське (колишня назва — Прогної), нині — Скадовський район Херсонської області. Сам населений пункт розташовується на так званому Кінбурнському півострові.

В публікаціях І. Д. Ратнера вказано, що знахідка походить із половецького поховання (Ратнер 1984, рис. 5, 20; Ратнер, Костюк 1989). Можливо, учні повідомляли досліднику, що поруч були виявлені якісь кістки, але ці дані не потрапили до музейної документації. Хоча не виключено, що інформація про наявність поховання насправді не відповідає дійсності і з'явилася згодом просто як певна інтерпретація цієї знахідки дослідником.

Бронзова суцільнолита пряжка типу «Сиракузи» з овальною рамкою із виїмкою для язичка, із профільованим язичком та з округлим щитком. На щитку зображено рослинний орнамент. Пряжка трохи зігнута. На зворотному

боці є дві петлі для кріплення, що розташовані паралельно одна одній. Язичок рухомий, має два виступи в нижній частині.

Розміри: довжина — 4,3 см, ширина рамки — 3,2 см, ширина щитка — 2,4 см, довжина язичка — 2,4 см, товщина щитка — 0,2 см, товщина щитка із петлями — 0,9 см, діаметр отворів в петлях для кріплення — 0,2 см. ІН — ХЕМ-а-3103, КП-35464 (рис. 8).

Прикраса належить до виробів візантійського ювелірного мистецтва. Аналогії досить широко представлені на території Візантії, в Криму та в інших зонах впливу імперії. Застібка належить до т. з. типу «Сиракузи» — один із найпоширеніших типів пряжок на теренах Імперії в період останньої чверті VI — кінця VII ст. (Schulze-Dorrlamm 2002, р. 171–179; Даскалов 2012, обр. 64: 1–3; Трайкова 2017, с. 93–95). Можна припустити, що вона пов'язана із кочовиками. Візантійські знахідки трапляються у номадів, хоч і не в значній кількості. Такі прикраси могли потрапляти до них у різний спосіб: як трофеї, як викуп за полонених чи разом із полоненими, дарунки ватажкам та дружинникам, платня варварам за військову службу чи як шлюбні дари. Однак, безперечно вони

Рис. 8. Візантійська пряжка типу «Сиракузи» із Геройського.

Fig. 8. Byzantine buckle of the "Syracuse" type from Heroiskes.

засвідчують контакти кочовиків із Візантійською імперією.

І **четверту групу** являють собою прикраси слов'янського кола. Так, у 2017 р. до музею було передано 21 знахідку із Правих Солонців — речі, характерні для дніпровських скарбів кола Мартинівки. Комплекс було опубліковано в 2019 р. (Ганощенко, Володарець-Урбанович 2019).

За інформацією, отриманою від автора знахідки, прикраси виявлено за 1,0 км на північ від с. Солонці Олешківського району Херсонської обл. Офіційно село має назву Солонці, на Праві і Ліві воно поділено за «народною традицією». У документах музею фігурує як пункт Праві Солонці. Скарб виявлено між м. Олешки та с. Солонці, у місці, оточеному з півночі штучною водоймою рибної ферми, з півдня — Солонцівською Великою Канавою, що витікає з озера Кардашівський Лиман, із заходу — ериком Прогній. На картах цю місцину позначено як заплаву. Поряд, за повідомленням очевидця, були зарості очерету. Чіткіше локалізувати місце знахідки неможливо.

Комплекс включає кільце невеликого діаметра від ланцюжка, 10 пронизок і їхні уламки, чотири трапецієподібні підвіски (2 цілі й 4 фрагменти від ще двох), скляну намистину і три браслети (рис. 9; 10). Вироби можна поділити на три групи: 1) нагрудні прикраси чи прикраси голови, 2) нагрудні прикраси і 3) прикраси рук. Імовірно, знахідки становлять деталі жіночого вбрання (рис. 11).

1. Невелике бронзове кільце з округлого в перетині дроту з одним приплюснутим, розклепаним кінцем. Загальні розміри 2,2 × 1,6 см, діаметр дроту — 0,4 см, маса 2,26 г (рис. 9:1; 10:1). ІН — ХКМ-а-9705/3(11), КП 75478/3 (11).

Зважаючи на невеликий діаметр, можливо, кільце було ланкою ланцюжка, один його

кінець оформлено у вигляді так званої «змійної голівки». Хоча не слід виключати, що це могло бути скроневе кільце чи кільцем від якоїсь підвіски.

2. Прості бронзові гладенькі пронизки, 10 од. (5 цілих і 5 фрагментованих) і дрібні уламки. Їх згорнено у трубочку з бронзового листа, шов незапаяний. На кінцях залишки ниток. Довжина від 1,1 до 2,9 см, ширина від 0,4 до 0,6 см, маса від 0,10 до 0,81 г (рис. 9: 2–12; 10: 2–12). ІН — ХКМ-а-9705/1(1-5), КП 75478/1(1-5); ХКМ-а-9705/2(6-10), КП 75478/2(6-10).

Прикраси належать до типу 1, за Я. В. Володарця-Урбановича (Володарець-Урбанович 2014, с. 42), найпоширенішого з-поміж цієї категорії виробів у ранньому середньовіччі.

3. Чотири бронзові трапецієподібні підвіски, орнаментовані трьома півкулями, вибитими пуансоном. Дві розташовано симетрично в кутах основи і одна — по центру (рис. 9: 13–18; 10: 13–18). Під верхнім трикутної форми краєм є отвір. Дві підвіски майже цілі з незначними тріщинами і зламами по краях. Параметри однієї (рис. 9: 15): довжина 5,0 см, ширина по нижньому краю 2,9 см, зверху — 1,2 см, маса 3,4 г. ІН — ХКМ-а-9705/4 (12), КП 75478/4 (12). Параметри другої (рис. 9: 16): довжина 5,0 см, ширина по нижньому краю 3,2 см, зверху 1,2 см, маса 3,0 г. ІН — ХКМ-а-9705/5 (13), КП 75478/5 (13). З чотирьох фрагментів аналогічних прикрас два (рис. 9: 13, 14), можуть бути уламками одного виробу. Один маловиразний фрагмент пластини (рис. 9: 18) також може бути частиною подібної підвіски (рис. 9: 17). Параметри уламків такі. Один (рис. 9: 17): довжина 3,4 см, ширина 2,8 см, вага 2,91 г. ІН — ХКМ-а-9705/6 (14), КП 75478/6 (14). Другий (рис. 9: 14): довжина 2,1 см, ширина 2,7 см, вага 0,76 г. ІН — ХКМ-а-9705/8 (16), КП 75478/8 (16). Третій (рис. 9: 13): довжина

2,5 см, ширина 2,4 см, вага 1 г. ІН — ХКМ-а-9705/7 (15), КП 75478/7 (15).

Подібного роду вироби є прикметними лише для раннього середньовіччя. Відповідно, цей тип датується другою половиною VI–VII ст.

4. Намистина куляста з напівпрозорого скла синього кольору з наскрізним отвором, трішки вищерблена. Діаметр 0,6 см, діаметр каналу — 0,1–0,3 см, довжина вздовж конусоподібного отвору 0,7 см. Її виготовлено в техніці витягнутої трубочки (волокна розташовані паралельно каналу). Маса 0,21 г (рис. 9: 19; 10: 19). ІН — ХКМ-а-9705/9 (17), КП 75478/9 (17).

Подібні намистини мають дуже широке хронологічні та територіальні меж (Ковалевская 2000, с. 6–9).

5. Браслет з округлого в перетині стрижня і потовщеними майже квадратними в перетині кінцями. Кінці орнаментовано гравійованими паралельними та перехресними лініями. Розміри браслета 6,0 × 7,1 см, діаметр стрижня у центрі 0,4 см, кінці — 1,0 × 0,8 см, маса 46,74 г. По центру трохи зігнутий, тут є тріщина (рис. 9: 20; 10: 20). ІН — ХКМ-а-9705/10 (18), КП 75478/10 (18).

Браслет належить до типу V, підтипу 3 (з потовщеними кінцями, що в перетині наближаються до квадрата), за В. Є. Родінковою (Родінкова 2003, с. 69).

6. Браслет з розширеними розклепаними кінцями, на яких нанесено вигравійований сітчастий орнамент. Діаметр браслета 7,6 × 6,1 см, стрижня по центру — 0,5 см, розміри кінців 1,1 × 0,3 см, маса 50,89 г (рис. 9: 21; 10: 21). ІН — ХКМ-а-9705/11 (19), КП 75478/11 (19).

Браслет належить до типу V, підтипу 2, за В. Є. Родінковою, цебто виробів з розширеними

чотирикутної форми кінцями, прикрашеними паралельними, перехресними та зигзагоподібними гравійованими лініями (Родінкова 2003, с. 69).

Переважає більшість браслетів типу V виявлено у Козіївсько-Новоодеському і Колосківському скарбах. Їх майже немає на пам'ятках і в комплексах поза міждержав'ям Ворскли і Сіверського Дінця, хоча поодинокі знахідки є в Надпоріжжі.

7. Уламок литого браслета з ледь потовщеним, округлим в перетині кінцем, вкритим ближче до краю геометричним орнаментом з навскісної сіточки між поясами ліній. Зважаючи на те, що сіточка складається з несиметричних ромбиків, можна припустити, що спочатку було нанесено орнамент, а вже потім виріб було зігнуто. Браслет був обламаний у давнину, після чого його дуже зігнули. Діаметр новотвору 4,7 × 4,2 см, потовщеного округлого кінця — 0,8 см, стрижня в центрі — 0,5 см, маса 31,79 г (рис. 9: 22; 10: 22). ІН — ХКМ-а-9705/12 (20), КП 75478/12 (20).

Браслет належить до виробів з розширеними (округлими) й орнаментованими кінцями — тип II, підтип орнаментованих (прикрашені гравійованими паралельними і перехресними лініями), за В. Є. Родінковою (Родінкова, Седин 2004, с. 240).

Цікаво, що комплекс із Правих Солонців знайдений далеко від основного ареалу поширення таких скарбів, що припадає на Дніпровське Лівобережжя, набагато менше їх у Середньому Подніпров'ї. Але він трапився неподалік території поширення окремих знахідок прикрас цього ж часу. Зокрема, у районі Надпоріжжя таких скарбів немає, однак є окремі знахідки прикрас, характерних для цієї групи старожитностей. Тож поява комплексу за межами основного ареалу не видається дивною.

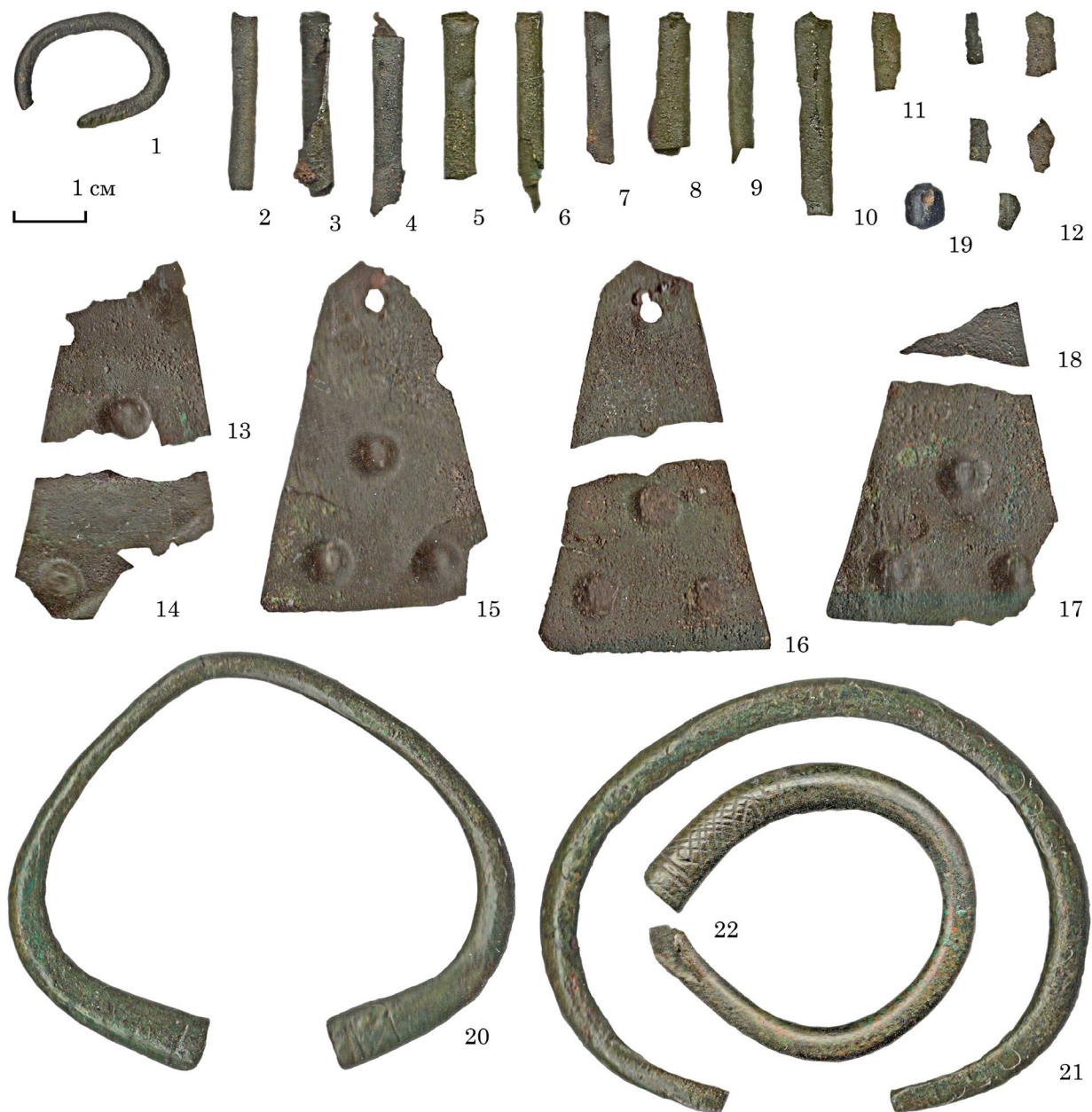

Рис. 9. Знахідки з Правого Солонця (фото): 1 – ланка від ланцюжка; 2-12 – пронизки; 13-18 – трапецієподібні підвіски; 19 – скляна намистина; 20-22 – браслети.

Fig. 9. Finds from Pravi Solontsi (photo): 1 – a link from chain; 2-12 – tubular beads; 13-18 – trapezoidal pendants; 19 – bead of opaque glass; 20-22 – bracelets.

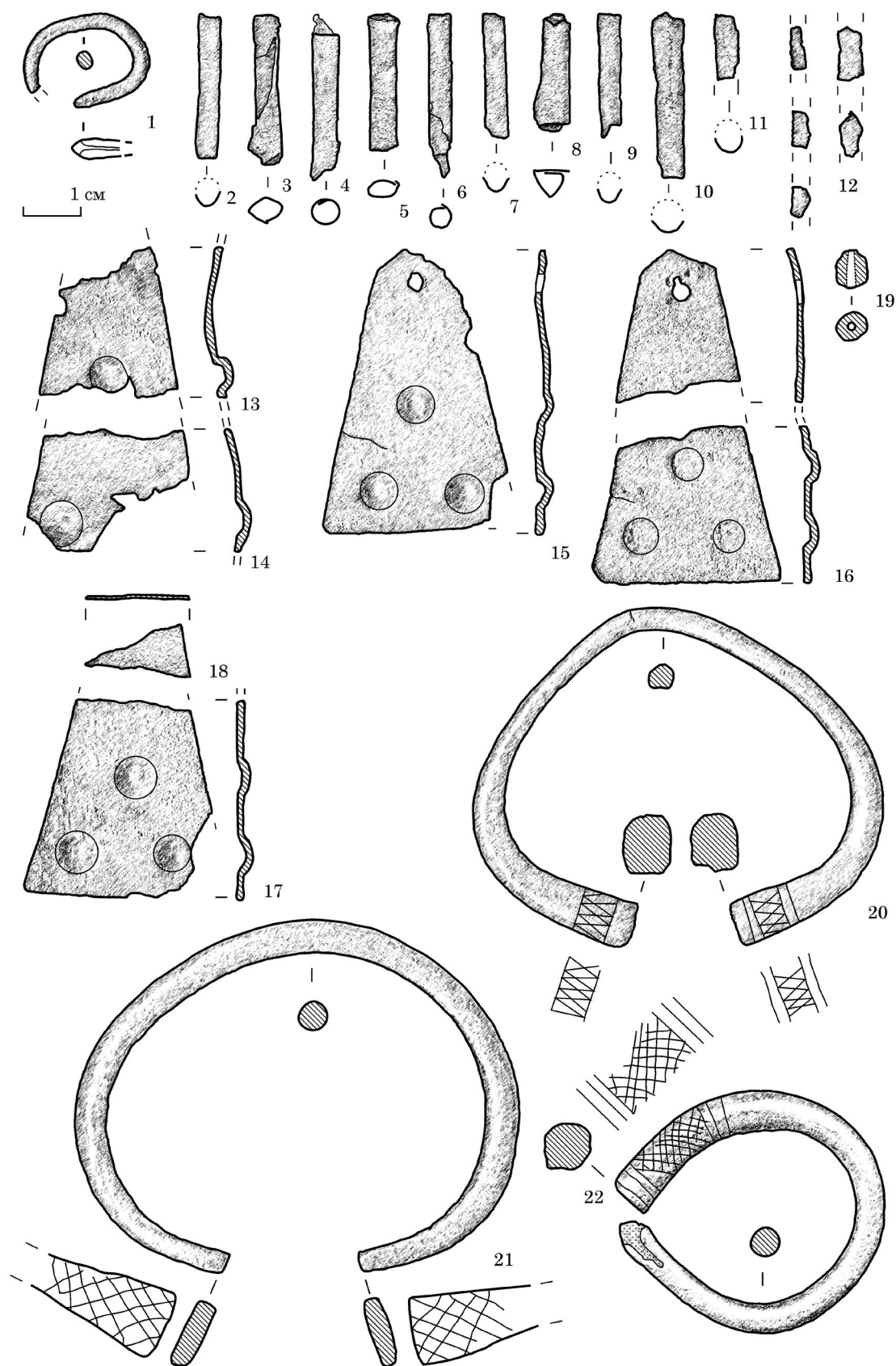

Рис. 10. Знахідки з Правого Солонця: 1 – ланка від ланцюжка; 2-12 – пронизки; 13-18 – трапецієподібні підвіски; 19 – скляна намистина; 20-22 – браслети.

Fig. 10. Finds from Pravi Solontsi: 1 – a link from chain; 2-12 – tubular beads; 13-18 – trapezoidal pendants; 19 – bead of opaque glass; 20-22 – bracelets.

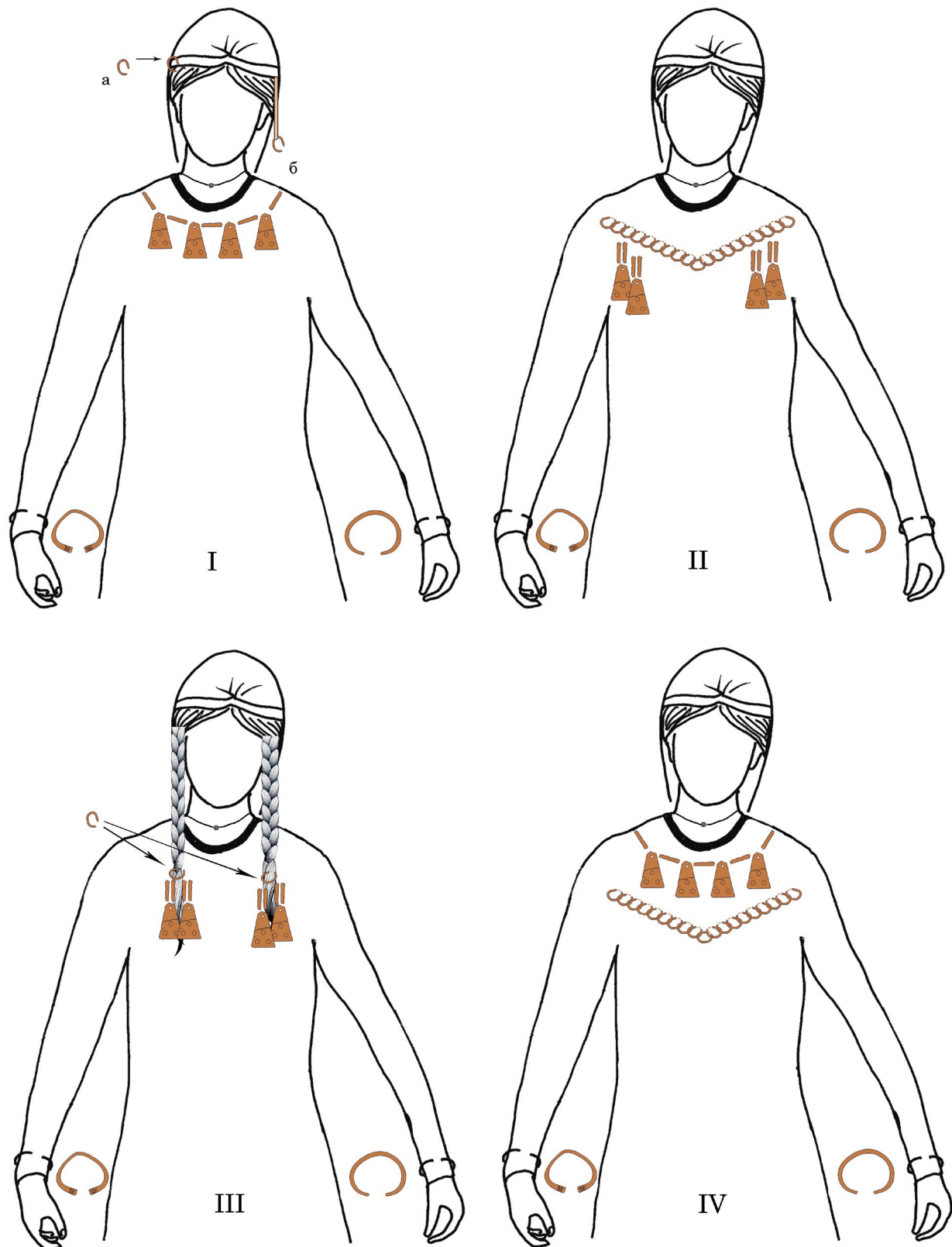

Рис. 11. Праві Солонці, варіанти реконструкцій вбрання.

Fig. 11. Pravi Solontsi, variants of costume reconstructions.

Серед причин появи такого комплексу на півдні, далеко від основного ареалу їхнього поширення, можна виокремити дві. Перша пов'язана із взаємодією слов'ян і кочовиків. Власниця комплексу з Правих Солонців могла бути підданою або дружиною кочовика.

Інша причина — це міграційний шлях із Подніпров'я в Крим. Свідченням цього є знахідки дніпровського походження в Криму. Можна припустити, що цей шлях міг проходити долиною Дніпра, а далі або вздовж узбережжя, або через Перекоп.

Загалом, комплекс належить до скарбів кола Мартинівки чи першої хронологічної групи (Щеглова 1990). Формування самого вбрання, елементом якого вони є, розпочалося у другій половині / кінці VI ст. (Гавритухин, Обломский 1996, с. 146), а «приховування» таких скарбів припадає на другу — третю чверті VII ст. чи навіть вужчий проміжок часу — третю чверть VII ст. (Казанский 2014, с. 53–55; Обломский, Родинкова 2014; Родинкова 2012, с. 153, 157–158).

Висновки

У фондах та експозиції Херсонського обласного краєзнавчого музею зберігалася серія прикрас епохи раннього середньовіччя. Всі ці знахідки у різні роки поступили до зібрання музею. Із цими матеріалами вдалося ознайомитися в 2018 та 2019 рр. Частина була опублікована майже одразу, інші згодом — впродовж 2024 та 2025 рр. Робота над опрацюванням частини колекції була зупинена світовою пандемією Covid-2019. А 24 лютого 2022 р. розпочалося повномасштабне вторгнення військ РФ, в тому числі на півдні України, із окупацією м. Херсон. В листопаді 2022 р. під час пограбування російськими окупантами Херсонського обласного краєзнавчого музею низка знахідок (в тому числі прикраси раннього середньовіччя) була вивезена в невідомому напрямку. Їх подальша доля невідома.

Усі знахідки можна поділити на чотири групи за етнокультурною належністю та загальним датуванням.

Перша група представлена антропоморфною підвіскою чорноморсько-кавказького кола IV–VII ст. із Олешківських пісків (рис. 2; 3). Вона поступила до колекції В. І. Гошкевича (засновника та фундатора музею) ще в 1900 чи 1905 р.

Друга група представлена знахідками деталей ремінних прикрас «геральдичного» стилю (друга половина VI–VII ст.). Це знахідки із трьох пунктів — Новоолексіївка, Новочорномор'я та Каланчак (рис. 4–7). Загалом 12 знахідок. Вони поступили до музею завдяки роботам І. Д. Ратнера (співробітника-археолога музею).

Третя група — представлена ранньовізантійською суцільнолитою пряжкою кола «Сиракузи» VII ст. із с. Геройське (рис. 8). Ця знахідка також потрапила до збірки установи завдяки І. Д. Ратнеру.

І останню групу являють собою прикраси слов'янського кола. Так, у 2017 р. до музею було передано 21 знахідку із Правих Солонців — речі, характерні для дніпровських скарбів кола Мартинівки (рис. 9; 10).

Метою даної роботи є зібрання максимально повної інформації про ті знахідки, які вдалося опрацювати і дані про які можуть бути втрачені. Слід сподіватися, що привернення уваги світової громадськості та робота відповідних служб зможуть повернути вкрадену впродовж повномасштабного вторгнення спадщину України, в тому числі із зібрання Херсонського обласного краєзнавчого музею.

Література

- Айбабин, А. И. 1990. Хронология могильников Крыма позднеримского и раннесредневекового времени. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, I, с. 3–86, 175–241.
- Веймарн, Е. В., Айбабин, А. И. 1993. *Скалистинский могильник*. Киев: Наукова думка.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2014. Пронизки епохи раннього середньовіччя зі слов'янських пам'яток півдня Східної Європи. *Археологія і давня історія України*, 2 (13), с. 35–49.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2024. Візантійська пряжка типу «Сиракузи» із Геройського як маркер культурних контактів. *Сходознавство*, 94, с. 3–28. <https://doi.org/10.15407/skhodoznastvo2024.94.003>.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2025. Знахідки деталей ремінних оздоб «геральдичного» стилю раннього середньовіччя із колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею. *Археологія*, 3, с. 52–63. <https://doi.org/10.15407/archaeologyua2025.03.052>.
- Володарець-Урбанович, Я. В., Ганощенко, В. В. 2020. Антропоморфная подвеска из собрания Херсонского областного краеведческого музея. *Приноси към Българската археология*, X, с. 5–22.
- Гавритухин, И. О. 1996а. Детали ременной гарнитуры. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 22–36.
- Гавритухин, И. О. 1996b. Датировка днепровских кладов первой группы методом синхронизации с древностями других территорий. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. (ред.). *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 58–95.
- Гавритухин, И. О. 1999. В-образные пряжки, изготовленные вместе с щитовидной обоймой. В: Иванов, А. Г. (ред.). *Пермский мир в раннем средневековье*. Archaeologia Permica, I. Ижевск: Удмуртский ин-т истории, яз. и лит. УрО РАН, с. 160–209.
- Гавритухин, И. О. 2001. Эволюция восточноевропейских псевдопряжек. В: Сташенков, Д. А. (ред.). *Культуры Евразийских степей второй половины I тысячелетия н. э.* 2. Самара, с. 31–86.
- Гавритухин, И. О. 2004. Среднеднепровские ингумации второй половины V–VI в. В: Горюнова, В. М., Щеглова, О. А. (ред.). *Культурные трансформации и взаимовлияния в Днепровском регионе на исходе римского времени и в раннем Средневековье*. Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение, с. 208–220.
- Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. 1996. Днепровское Левобережье на заре средневековья: динамика историко-культурных процессов и клады. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва, с. 140–148.
- Ганощенко, В. В., Володарець-Урбанович, Я. В. 2019. Скарб кола Мартинівки з Правих Солонців Херсонської області. *Археологія та давня історія України*, 32 (3), с. 126–150.
- Даскалов, М. 2012. *Колани и коланни украси от VI–VII век (от днешна България и съседните земи)*. София: Craft House Bulgaria, 2012.
- Дзanelaдзе, О. 2024. Ювелірні прикраси, вкрадені з Херсонського обласного краєзнавчого музею. *Археологія і давня історія України*, 2 (51), с. 263–273. <https://doi.org/10.37445/adiu.2024.02.16>.
- Засецкая, И. П., Казанский, М. М., Ахмедов, И. Р., Минаян, Р. С. 2007. *Морской Чулек. Погребения знати из Приазовья и их место в истории племен Северного Причерноморья в постгуннскую эпоху*. Санкт-Петербург: Издательство Государственного Эрмитажа.
- Казанский, М. М. 2014. Археологическая ситуация в Среднем Поднепровье в VII в. В: Обломский, А. М. (ред.). *Проблемы взаимодействия населения Восточной Европы в эпоху Великого переселения народов*. Раннеславянский мир, 15. Москва, с. 138–177.
- Казанский, М. М. 2020. Древности степных кочевников постгуннского времени (середина V – середина VI в.) в Восточной Европе. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XXV, с. 90–167.
- Ковалевская, В. Б. 1979. *Поясные наборы Евразии IV–IX вв. Пряжки*. Свод археологических источников, Е1-02. Москва: Наука.
- Ковалевская, В. Б. 1983. Антропоморфные амулеты VI–IX вв. на Северном Кавказе. *Краткие сообщения Института археологии*, 176, с. 43–50.
- Ковалевская, В. Б. 2000. *Компьютерная обработка массового археологического материала из раннесредневековых памятников Евразии*. Пушино: ОНТИ ПНЦ РАН.
- Комар, А. В. 2006. Перещепинский комплекс в контексте основных проблем истории и культуры кочевников Восточной Европы VII – начала VIII в. *Степи Европы в эпоху средневековья*, 5: Хазарское время, с. 7–244, 413–432.
- Комар, А. В. 2013. Кочевники восточноевропейских степей второй половины VI – первой половины VIII в. В: Досымбаева, А., Жолдасбеков, М. (ред.). *Западный Тюркский каганат. Атлас*. Астана: «Service Press», с. 671–821.
- Костенко, А. 2019. *Ізраїль Ратнер. Живе слово часові не підвладне*. Херсон.
- Мусійко, В. В. 2023. Передмова. В: Гончарова, О. С. (ред.). *Ненаукові записки: спогади співробітників Херсонського обласного краєзнавчого музею про окупацію міста*. Миколаїв, с. 4–8.
- Обломский, А. М., Родинкова, В. Е. 2014. Этнокультурный перелом в Поднепровье в VII в. н. э. Хронология событий. *Краткие сообщения Института археологии*, 235, с. 381–404.
- Ратнер, І. Д. 1984. *Довідник з археології України*. Херсонська область. Київ: Наукова думка.

- Ратнер, И. Д., Костюк, Л. И. 1989. *Древности Херсонщины*. Симферополь: Таврия.
- Рашев, Р. 2000. *Прабългарите през V–VII век*. В. Търново: Faber.
- Родинкова, В. Е. 2003. *Культурные связи населения Среднего Поднепровья в VII в. (по материалам женского убора)*. Диссертация к. и. н.
- Родинкова, В. Е. 2012. Новая находка византийского серебряного сосуда с клеймом в Восточной Европе. *Российская археология*, 4, с. 151–158.
- Родинкова, В. Е., Седин, А. А. 2004. Браслеты Никодимовского городища. В: Макаров, Н. А., Чернецов, А. В., Лопатин, Н. В. (ред.). *Восточная Европа в Средневековье: К 80-летию Валентина Васильевича Седова*. Москва: Наука, с. 234–246.
- Сікоза, Д., Дзєнєладзе, О., Симоненко, О. 2025. Дачі — комплекс доби Великого Переселення Народів з Херсонщини. *Археологія і давня історія України*, 54 (2), с. 154–160. <https://doi.org/10.37445/adiu.2025.02.10>.
- Скиба, А. В. 2016. *Поясні набори геральдичного стилю у слов'ян*. Київ: Інститут археології НАНУ.
- Скиба, А. В., Хардаєв, В. М. 2017. Поясні гарнітури з кочівницьких комплексів в колекції Музею історичних коштовностей України (філіалу Національного музею історії України). В: Скиба, А. В., Горбаненко, С. А. (ред.). *Європейська археологія I тисячоліття н. е.: Збірник наукових праць на честь Ліани Василівни Вакуленко*. Київ, с. 221–236.
- Трайкова, Л. А. 2017. *Коланът южно от долен Дунав — края на III – началото на VII в.* София.
- Шелов, Д. Б. 1984. Антропоморфный амулет из Танаиса. В: Мелюкова, А. И., Мошкова, М. Г., Петренко, В. Г. (ред.). *Древности Евразии в скифо-сарматское время. Сборник статей*. Москва: Наука, с. 241–246.
- Schulze-Dörrlamm, M. 2002. *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. I: Die Schnallen ohne Beschläg, mit Laschenbeschläg und mit festem Beschläg des 5.–7. Jahrhunderts. Kataloge Vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, 30. Mainz.
- ## References
- Aibabin, A. I. 1990. Khronologiya mogilnikov Kryma pozdnerimskogo i rannesrednevekovogo vremeni. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, 1, s. 3–86, 175–241.
- Veimarn, E. V., Aibabin, A. I. 1993. *Skalistinskii mogilnik*. Kiev: Naukova dumka.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2014. Pronyzky epokhy rannoho serednovichchia zi slov'ianskykh pam'iatok pivdnia Skhidnoi Yevropy. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2 (13), s. 35–49.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2024. Vizantiiska priazhka typu «Syrakuzy» iz Heroiskoho yak marker kulturnykh kontaktiv. *Skhodoznastvo*, 94, s. 3–28. <https://doi.org/10.15407/skhodoznastvo2024.94.003>.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2025. Znakhidky detalei remnnykh ozdob «heraldychnoho» styliia rannoho serednovichchia iz kolektsii Khersonskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu. *Arkheolohiia*, 3, s. 52–63. <https://doi.org/10.15407/arkheologyua2025.03.052>.
- Volodarets-Urbanovich, IA. V., Ganoshchenko, V. V. 2020. Antropomorfnaia podveska iz sobraniia Khersonskogo oblasnogo kraevedcheskogo muzeia. *Prinosi kiem Bielgarskata arkheolohiia*, X, s. 5–22.
- Gavritukhin, I. O. 1996a. Detali remennoi garnitury. V: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 22–36.
- Gavritukhin, I. O. 1996b. Datirovka dneprovskikh kladov pervoi grupy metodom sinkhronizatsii s drevnostiami drugikh territorii. V: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. (red.). *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 58–95.
- Gavritukhin, I. O. 1999. V-obraznye priazhki, izgotovlennye vmeste s shchitovidnoi oboimoi. V: Ivanov, A. G. (red.). *Permskii mir v rannem srednevekov'e*. Archaeologia Permica, 1. Izhevsk: Udmurtskii in-t istorii, iaz. i lit. UrO RAN, s. 160–209.
- Gavritukhin, I. O. 2001. Evoliutsiia vostochnoevropskikh psevdopriazhek. V: Stashenkov, D. A. (red.). *Kulturny Evraziiskikh stepi vtoroi poloviny I tysiacheletia n. e.* 2. Samara, s. 31–86.
- Gavritukhin, I. O. 2004. Srednedneprovskie ingumatsii vtoroi poloviny V–VI v. V: Goriunova, V. M., Shcheglova, O. A. (red.). *Kulturnye transformatsii i vzaimovliianiia v Dneprovskom regione na iskhode rimskogo vremeni i v rannem Srednevekov'e*. Sankt-Peterburg: Peterburgskoe vostokovedenie, s. 208–220.
- Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. 1996. Dneprovskoe Levoberezhie na zare srednevekovia: dinamika istoriko-kulturnykh protsessov iклады. V: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moskva, s. 140–148.
- Hanoshchenko, V. V., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2019. Skarb kola Martynivky z Pravykh Solontsiv Khersonskoi oblasti. *Arkheolohiia ta davnia istoriia Ukrainy*, 32 (3), s. 126–150.
- Daskalov, M. 2012. *Kolani i kolanni ukrasi ot VI–VII vek (ot dнешna Bulgaria i sasednite zemi)*. Sofia: Craft House Bulgaria.
- Dzeneladze, O. 2024. Yuvelirni prykrasy, vkradeni z Khersonskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2 (51), s. 263–273. <https://doi.org/10.37445/adiu.2024.02.16>.
- Zasetskaia, I. P., Kazanskii, M. M., Akhmedov, I. R., Minasian, R. S. 2007. *Morskoi Chulek. Pogrebeniia znati iz Priazovia i ikh mesto v istorii plemen Severnogo Prichernomoria v postgunnskiu epokhu*. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Gosudarstvennogo Ermitazha.
- Kazanskii, M. M. 2014. Arkheologicheskaia situatsiia v Srednem Podneprove v VII v. V: Oblomskii, A. M. (red.). *Problemy vzaimodeistviia naseleniia Vostochnoi Evropy v epokhu*

- Velikogo pereseleniia narodov. Ranneslavianskii mir, 15. Moskva, s. 138–177.
- Kazanskii, M. M. 2020. Drevnosti stepnykh kochevnikov postgungskogo vremeni (seredina V – seredina VI v.) v Vostochnoi Evrope. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, XXV, s. 90–167.
- Kovalevskaia, V. B. 1979. *Poiasnye nabory Evrazii IV–IX vv. Priazhki*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, E1-02. Moskva: Nauka.
- Kovalevskaia, V. B. 1983. Antropomorfnye amulety VI–IX vv. na Severnom Kavkaze. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 176, s. 43–50.
- Kovalevskaia, V. B. 2000. *Kompiuternaia obrabotka massovogo arkheologicheskogo materiala iz rannesrednevekovykh pamiatnikov Evrazii*. Pushchino: ONTI PNTS RAN.
- Komar, A. V. 2006. Pereshchepinskii kompleks v kontekste osnovnykh problem istorii i kultury kochevnikov Vostochnoi Evropy VII – nachala VIII v. *Stepi Evropy v epokhu srednevekovia*, 5: Khazarskoe vremia, s. 7–244, 413–432.
- Komar, A. V. 2013. Kochevniki vostochnoevropskikh stepei vtoroi poloviny VI – pervoi poloviny VIII v. V: Dosymbaeva, A., Zholdasbekov, M. (red.). *Zapadnyi Tiurkskii kaganat. Atlas*. Astana: «Service Press», s. 671–821.
- Kostenko, A. 2019. *Izrail Ratner. Zhyve slovo chasovi nepidvладne*. Kherson.
- Musiiko, V. V. 2023. Peredmov. V: Honcharova, O. S. (red.). *Nenaukovi zapysky: spohady spivrobotnykiv Khersonskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu pro okupatsiiu mista*. Mykolaiv, s. 4–8.
- Oblomskii, A. M., Rodinkova, V. E. 2014. Etnokulturnyi pere-lom v Podneprove v VII v. n. e. Khronologiiia sobytii. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*, 235, s. 381–404.
- Ratner, I. D. 1984. *Dovidnyk z arkheolohii Ukrainy. Khersonska oblast*. Kyiv: Naukova dumka.
- Ratner, I. D., Kostyuk, L. I. 1989. *Drevnosti Khersonshchyny*. Simferopol: Tavriia.
- Rashev, R. 2000. *Prabalgarte prez V–VII vek*. V. Tarnovo: Faber.
- Rodinkova, V. E. 2003. *Kulturnye sviazi naseleniia Srednego Podneprovia v VII v. (po materialam zhenskogo ubora)*. Dissertatsiia k. i. n.
- Rodinkova, V. E. 2012. Novaia nakhodka vizantiiskogo serebrianogo sosuda s kleimom v Vostochnoi Evrope. *Rossiiskaia arkheologiiia*, 4, s. 151–158.
- Rodinkova, V. E., Sedin, A. A. 2004. Braslety Nikodimovskogo gorodishcha. V: Makarov, N. A., Chernetsov, A. V., Lopatin, N. V. (red.). *Vostochnaia Evropa v Srednevekove: K 80-letiiu Valentina Vasilevicha Sedova*. Moskva: Nauka, s. 234–246.
- Sikoza, D., Dzeladze, O., Symonenko, O. 2025. Dachi — kompleks doby Velykoho Pereselennia Narodiv z Khersonshchyny. *Arkheolohiia i davnii istoriia Ukrainy*, 54 (2), s. 154–160. <https://doi.org/10.37445/adiu.2025.02.10>.
- Skyba, A. V. 2016. *Poiasni nabory heraldychnoho styliu u slov'ian*. Kyiv: Instytut arkheolohii NANU.
- Skyba, A. V., Khardaiev, V. M. 2017. Poiasni harnitury z kochivnytskykh kompleksiv v kolektzii Muzeiu istorichnykh koshtovnostei Ukrainy (filialu Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy). V: Skyba, A. V., Horbanenko, S. A. (red.). *Yevropeiska arkheolohiia I tysiacholittia n. e.: Zbirnyk naukovykh prats na chest Liany Vasylivny Vakulenko*. Kyiv, s. 221–236.
- Traykova, L. A. 2017. *Kolanat yuzhno ot dolen Dunav — kraya na III – nachaloto na VII v*. Sofia.
- Shelov, D. B. 1984. Antropomorfnyi amulet iz Tanaisa. V: Meliukova, A. I., Moshkova, M. G., Petrenko, V. G. (red.). *Drevnosti Evrazii v skifo-sarmatskoe vremia. Sbornik statei*. Moskva: Nauka, s. 241–246.
- Schulze-Dörrlamm, M. 2002. *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. I: Die Schnallen ohne Beschläg, mit Laschenbeschläg und mit festem Beschläg des 5.–7. Jahrhunderts. Kataloge Vor- und frühgeschichtlicher Altertümer, 30. Mainz.

Early Medieval Jewelry from the Kherson Local History Museum: stolen heritage

Yaroslav Volodarets-Urbanovych

Ph. D., Researcher, the Institute of Archaeology NAS of Ukraine, 12 Volodymyr Ivasyuk Ave., Kyiv, 04210, Ukraine, Assistant Lecturer, Department of Archaeology and Museum Studies, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Volodymyrs'ka Street 60, Kyiv, 01033, Ukraine, ORCID: 0000-0003-1560-3608, e-mail: volodargrad@ukr.net, volodarets_urbanovych@iananu.org.ua.

The article examines the Early Middle Ages finds from the exposition and collections of the Kherson Local History Museum, which were looted in November 2022 during the russian occupations. The aim of the study is to gather the most comprehensive information about those artifacts, the data of which may be have partially or entirely lost.

Keywords: The Kherson Local History Museum, Early Middle Ages, Slavs, nomads, jewelry.